

דף יבי ע"א

הלכות כריעה

"הי' זוקף כפופים" - מהי הדרך והזמן הראויים לכריעה ולשתחויה?

(א) מתי כורע ומתי זוקף?

חזו"ן סוגיא ערוכה דף לד ע"ב: "ת"ר אלו ברכות שאדם שוחה בהן: באבות תחלה וסוף, בהודאה תחלה וסוף, ואם בא לשוח בסוף כל ברכה וברכה ובתחלת כל ברכה וברכה - מלמדין אותו שלא ישחה וכו'".

תנו רבנן: קידה - על אפים, שנאמר: ותקד בת - שבע אפים ארץ, כריעה - על ברכים, שנאמר: מכרע על ברכיו, השתחואה - זו פשוט ידיים ורגלים, שנאמר: הבוא נבוא אני ואמך ואחיד להשתחות לך ארצה. וכו' והתניא: הכורע בהודאה הרי זה מגונה! - ההיא - בהודאה שבהלל. - והתניא: הכורע בהודאה ובהודאה של הלל הרי זה מגונה! - כי תניא ההיא - בהודאה דברכת המזון".

משמע שלא מדובר בהשתחואה שהיא בפשוט ידיים ורגלים, אלא בשיחה, בכפיפה, שלא אין התיחסות בבריתא, ועוד משמע שבמקומות אלו יש לשוח וכל המוסיף כריעות והשתחואות הרי זה גורע ומגונה.

ובאופן השחיה דף יב ע"ב: "ואמר רבה בר חנינא. משמיה דרב: המתפלל, כשהוא כורע - כורע בברוך וכשהוא זוקף - זוקף בשם. אמר שמואל: מאי מעמא דרב - דכתיב: הי' זוקף כפופים. מתיבי: מפני שמי נחת הוא! - מי כתיב בשמי? מפני שמי כתיב. אמר ליה שמואל לחייא בר רב: בר אוריאן, תא ואימא לך מלתא מעלייתא דאמר אבדן! הכי אמר אבדן: כשהוא

כורע - כורע בברוך, כשהוא זוקף - זוקף בשם. רב ששת כי כרע - כרע כחזרא, כי קא זקיף - זקיף כחזירא".

וכתב רש"י: "כשהוא כורע באבות ובהודאה כורע בברוך וזוקף את עצמו כשהוא מזכיר את השם על שם הי' זוקף כפופים. כחזרא - שבט שביד אדם וחובטו כלפי מטה בבת אחת. זוקף כחזירא, בנחת ראשו תחילה ואח"כ גופו שלא תראה כריעתו עליו כמשויי".

ולכאורה הכריעה שהוזכרה בדף לד, היא על הברכיים ואין אנו עושים כן ועוד שם הוזכר שוחה וכאן כורע.

ובירושלמי ברכות (ד, א) כתוב: "בא להזכיר את השם זוקף", משמע הזקיפה לפני וסמוך לשם הי' וברוקח: "וימשוך שם הי' מאד ויזקוף מעט מעט, הי' זוקף כפופים". משמע בשם הי' ממש ובראבי"ה (ברכות סימן לט): "וכשהוא זוקף, זוקף בשם פיי לפני הזכרת הי' דכתיב הי' זוקף כפופים".

וכפשוטות הגמי בכלי משמע: באבודרהם הי' זוקף כפופים כלומר כשיזכור השם יהיה זוקף הכפוף, ובטור סימן קיג', ובתקוני זהר תיקונא שבעין: "וכל הזוקף זוקף בשם צריך לזקפא ליה ביוד קא ואו קא", ספר המחכים, כלבו סימן יא, ר' ירוחם נתיב גי' "וזוקף בשם כלומר שמגביה עצמו בשם".

וכדעת ירושלמי וראבי"ה מצאנו: ברשב"ץ דף יב: "וזוקף עצמו כשמזכיר את הי', כלומר קודם שיזכיר את הי' יזקוף כדי שיכוון שהי' זוקף כפופים" ומה שכתב הריטב"א ברכות יב:

שיתפקקו חוליות הוא גם חוליות שבצוארו וכ"כ ר' מנחם: "שיתפקקו היינו שיתפתחו כי כשאדם כורע חוליות שדרתו מתפתחות ונראות כיוצאות זו מזו וזה לא תמצא אלא בנזק ראשו ויעשה כקשת שיעמוד עקום כמו קשת" וקצת רמז יש לזה בסוגיא מכילתין דף כח' שכתוב: "אם הוא חולה או זקן כיוון שנענע בראשו שוב אינו צריך", משמע שחלק מהשחיה הוא כיפוף הראש. וכ"כ רשב"א בדף כח: "וכשכופף צוארו ושוחה כמעט עד שיראה איסר שכארץ כנגד ליבו נראה כפיפת אגמו", וכ"כ תוס' דף יב ע"פ ירושלמי.

ופסק שו"ע קיג (ד-ה): "המתפלל, צריך שיכרע עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה; ולא יכרע באמצע מתניו וראשו ישאר זקוף, אלא גם ראשו יכוף כאגמו".

ולא ישחך כל כך עד שיהיה פיו כנגד חגור של מכנסים; ואם הוא זקן או חולה ואינו יכול לשחות עד שיתפקקו, כיון שהרכין ראשו, דיו, מאחר שניכר שהוא חפץ לכרוע אלא שמצער עצמו.

וכתב המג"א סק"ד: "כשכורע. כשיאמר ברוך יכרע בברכיו וכשיאמר אתה ישחך עד שיתפקקו החוליות, זהר פ' עקב של"ה" ובזהר חדש כתוב: "וכל הזוקף זוקף בשם וכל הכורע וכו' תרי זימנין אמאי הוה ליה למימר כל מאן דצלי כורע בברוך וזוקף בשם, אמאי תרי כריעות ותרין זקיפות, אלא רוא דתרין כריעות רישא וגופא ודא איהו עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה וכו' וכמה דתרין כריעות אינון ברישא וגופא דאיהו ברוך אתה הכי צריך תרין זקיפות", משמע כדעת רב האי ולא הזכירו כלל כריעה בברכיים.

"והיכי קאמרינן שזוקף בשם ומשני מי כתיב בשמי, מפני שמי כתיב דמשמע קודם שיוזכיר השם דהיינו כשמוזכר ברוך " כוונתו על הכריעה ולא על הזקיפה וכן משמע במשנ"ב ס"ק יב וכן בביה"ל ד"ה וכשזוקף מפשטות הלשון שהזקיפה היא תוך כדי אמירת שם הי וכ"כ בסימן קכ"א סק"ד "ובברכת הטוב שמך (שוחה) דהיינו בעת אמירת ברוך אתה וכשאומר "השם" יזקוף וכנ"ל בסימן קיג סעיף ז' לעניין ברכת אבות" ולכן העיקר שהזקיפה בשם הי ממש.

(ב) אופן השחיה

הגמ' כתבה שאופן השחיה כחזירא ופירש"י שבט ביד אדם וחובטו כלפי מטה בבת אחת עכ"ל משמע כיפוף מהיר בגבו ואינו שייך לברכיו כלל, למרות שהשתמשה הגמ' בביטוי כריעה וברא"ש סמ"ו: "פירש בערוך בשם רב האי גאון ז"ל חזירא הוא אחד ממיני הקוצים שמצויים בבבל וקורים אותו אלכסר וכשכורע לא יכרע מאמצע מתניו וראש זקוף, אלא יכוף ראשו ויכרע", ופ"י שונה מפ"י דלרש"י מדובר על האופן ואילו הרא"ש מתייחס לצורה שגם יכרע במותניו אף בראשו.

וכך נקטו הפרשנים בביאור דברי הרמב"ם בהלכות תפילה (ה, יב): "כל הכריעות האלו צריך שיכרע בהן עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה ויעשה עצמו כקשת, ואם שחך מעט וציער עצמו ונראה ככורע בכל כחו אינו חושש."

וכתב הגהות מימוני: "ואשר אמרו עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה גם על העיקר הזה הוא שיכוף ויהיה צוארו מעוקם שיתפקקו החוליות", והוא מלשון הערוך. הרי בכלל

בר"ע שאדם מניחו בקרן זווית זו ומוצאו בזווית אחרת מרוב כריעות והשתחויות וכתבו הפוסקים דהיה זה לאחר שסיים הי"ח ברכות ומה שאסר השו"ע בכל זה משום דכל הודאות האלו הוא דרך שבח והלול ואין שייך בהן כריעה והשתחויה וכל קומה לפניך תשתחוה כיון דאינו אומר על עצמו אלא שעל כל העולם אומר שישתחוו לפניו ית' ג"כ דרך שבח והלול הוא אבל בואנחנו כורעים ומשתחוים שעל עצמו אומר יכול הוא לכרוע [מ"ז ע"ש ע"ד].

וברי"ב"א הלשון: "ודוקא בהני הודאות שהן קבועות ותקנום בלא שחיה אבל אם בא אדם לחדש ולומר תחנונים הרשות בידו לשחות כמה פעמים כמו שמצינו בר"ע (דף לא ע"א) שאמרו עליו כשהיה מתפלל בינו לבין עצמו אדם מניחו בזווית זו ומוצאו בזווית אחרת מפני השתחוואות והכריעות הלכך בנשמת כל חי כשאנו אומרים ולך לבדך אנחנו מודים אם בא לשחות הרשות בידו לפי שאינו דבר קבוע ואינו חייב לאמרו כמו הלל וברכת המזון אלא מנהג הגאונים ז"ל ואינו אלא שבחים שאנו מוסיפים לכבוד שבת", הכרעתו דכל מה שהוא מדינא אסור לכרוע ולהשתחוות בהודאה ואם הוא תוספת תחנונים מותר.

וכן משמע העיקרון בתר"י: "ומכאן נראה שהמנהג שנוהגים קצת בני אדם לשחות כשאומרים בנשמת כל חי ולך לבדך אנחנו מודים שאינו נכון וכי' וה"ה לכל שאר ההודאות שאין כורעים בהם אלא בהודאה של תפילה לבד", משמע שיש להזהר בלשון מודים ואפי' בתוספת של תחנונים ובחידושי אנשי שם: "וני"ל שלא אמרו הכורע בהודאה של הלל וברכת המזון הרי זה מגונה אלא דווקא במודים דקים להו לרבנן דאין פי' מודים הללו לשון

ובזהר עקב דף רע"ב: "ברוך דצלותא בר נש כורע ביה בכרכיו וגחין רישא באתה וכי' ובגין כך כריעה בכרוך וגחיו דרישא באתה". ומילת בכרכיו בזהר עיתים במשמעות בירכיו ועיתים במשמעות בירכותיו כגון זוהר ויחי רכח ע"א: "דנפקי מיניה ברכאן לבתר דאיהו אתקיים בכרכוי" וכן נפרש שלא יהיה סתירה בין זוהר לגמרא ערוכה ויחיה התרגום "כורע בכרכתו וגוחן ראשו באתה", אך לכריעה כל דהו בכרכיו נראה שאין מקום דאו כורע לגמרי על ברכיו כדינא דגמי (והיום חוששים להדמות לנוכרים לכן אין עושין כן כלל עיין משנ"ב סימן צח סק"א בשם הלכות קטנות), או שוחה. ועוד שהביא הבח"ט ע"פ ספר משנת חסידים בשם האר"י ז"ל: "כשאומר ברוך יכרע גופו וכשאומר אתה יכרע ראשו וכ"כ בכונות האר"י ז"ל בכרוך יכרע גופו ובאתה יכרע ראשו", ומי לנו מארי דזהר כהאר"י ולימדנו שאין כריעה בכרכיו.

ומשמע פשמות דברי הש"ס לכרוע על ברכיו לגמרי ולא מקצת וכן פשמות לשון המשנ"ב אי"כ מניין הכריעה החלקית הנהוגה אצל רבים מהמתפללים?

ג) שחיה בשאר מקומות

פסק השו"ע (ק"ג, ג'): "הכורע בוכל קומה לפניך תשתחוה, או בולך לבדך אנחנו מודים, או בהודאה דהלל וברכת המזון, הרי זה מגונה. (פי' שאין לכרוע אלא במקום שתקנו חכמים)."

וכתב המ"ז: "וזהו הכלל בידינו כל שאינו ביי"ח יכול לכרוע ולהשתחוות כרצונו". וכ"כ המשנ"ב בשמו: "וכ"ז ביי"ח אבל שלא ביי"ח יכול לכרוע ולהשתחוות כרצונו ומשוי"ה מצינו

וידוי וקבלת מלכות שמיים דלא שייך ביה כריעה או השתחויה וכו' אבל ודאי בכל מקום שמזכיר כריעה והשתחויה בתפילותיו ובתחינותיו כגון ואנחנו כורעים ומשתחוים ומודים של עלינו לשבח בזה לא אמרו ולא גרע מאמצע הברכה וכו' והראה מרבי עקיבא וכו' הינו מותר להשתחות רק במקום של וידוי וקבלת עול מלכות שמים ומעידך בכל מקום שמזכיר השתחויה מותר להשתחות".

אמנם מלשון הב"י בשם רבנו יונה משמע שהאיסור גורף: "שאיין לכרוע אלה דווקא במקומות שתיקנו חכמים", וכמו שמופיע בהגהות בשו"ע. ולתשומת לב, הציטוט שמונה לפנינו ברבינו יונה וכן הוא ניראה עיקר על פי ההקשר: "ששאר כריעות איין לנו לכרוע אלא אותם שתיקנו חכמים וכו' הי"ה לכל שאר ההודאות שאין כורעין בהם" ומשמע תיקנו חכמים בהודאה אבל שאר מקומות שרו וכן פשט הסוגיה.

אולם בב"י ובשו"ע הביא את לשון רבינו ירוחם שמורה שבכל מקום אסור לשחות ולא רק בהודאה שכתב: "הכורע בוכל קומה לפניך תשתחוה וכו' הרי זה מגונה", אך כיוון שלשון המחבר אינה כלשון - "אסור לכרוע בכל מקום מלבד וכו'" אלא שנקט ג' מקומות שאסור:

1- בכל קומה

2- הודאה שבחלל

3- הודאה שבברכת המזון

משמע כל השאר כגון בברכו ושאר מינהגים מישרא שרי, ומה שהוסיף רבנו ירוחם בכל קומה מפני שלפני כן אנו אומרים כי כול פה לך יודה וכל לשון וכו' וכל עין וכו' וכל ברך וכו' וכל קומה לפניך תשתחוה" כיוון שמוסב על

כי כל פה לך יודה מיקרי גם על ההודעה ושם כל העניין הוא הודאה וכן כתב ברמ"א (סימן נא', ז): "כשמגיע לואתה הי אלהינו מודים אנחנו לך (דברי הימים א, כט, יג) או לפסוק וכל קומה לפניך תשתחוה אין לשחות ולהשתחות שם כדלקמן ס"י קי"ג (הר"י ס"פ אין עומדין ורי ירוחם נתיב אי") ולא כתב בכל מקום שלא תיקנו, לשון שכוללת הכל וכן משמע במג"א (קכ"ה סק"א): "מהרי"ל כשאמר ברוך וימלך היה כורע וזוקף בשם וקשה היאך השתחוה במקום שלא אמרו חכמים עסי" קי"ג (ע"ה) ול"ג דדוקא כשאומר ברוך אתה הי או מודים אסור לשחות דה"ל כמוסיף על תקנת חכמים ובכל קומה לפניך תשתחוה אסור דהוי שבח והודאה אבל בעלמא מותר דהא באמצע הברכה מותר לשחות", משמע שיש עניין שבח והודאה בתפילת נשמת כל הי שאסור להשתחות בו אבל שאר מקומות מישרא שרי, או שמה הטעם מחמת מה שכתב שו"ע הרב (ק"ג, ג): "מפני שכורע מחמת לשון הישתחוה שמזכיר ובאמת איין לכרוע מפני זה", משמע דווקא כן אך בשאר מקומות מישרא שרי.

ועיין מה שכתב בערוך השולחן (ק"ג, ו): "והעניין כן הוא דבאמת לשון ברכה או הודאה אינו מלשון השתחוואה כלל אלא מלשון החזקת טובה והלול וזה שתקנו חכמים די כריעות בשמ"ע ידעו על מה תקנו ולכן הכורע בהודאה של ברהמ"ז או בהודאה של הלל הי"ז מגונה כלומר שסכלות הוא זה וכן כשאומר בנשמת כי לך לבדך אנחנו מודים או בויברך דוד ועתה הי אלהינו אנחנו מודים לך הי"ז סכלות וגם בנשמת בוכל קומה לפניך תשתחוה הי"ז רק סיפור דברים אבל מי שכורע באיזה מקומות של שבחים או תחנונים או מחמת איזה טעם שנראה לו שישתחוה באותו

ישראל עשו לדעת הגר"א ואין נוהגים לכרוע מכל מקום ניראה שקבלת הציבור אינה למעט בכריעות בשאר מקומות.

(ד) קידות בתפילת יום הכיפורים

כתב הרמ"א (סימן תרכ"א, ד) "ונוהגין ליפול על פניהם כשאומרים והכהנים והעם, גם בעלינו לשבח; אבל ש"צ אסור לעקור ממקומו בשעת התפלה כדי ליפול על פניו, ויש למחות ביד העושים כן".

ובסימן קלא', ח כתב: "וכן אסור לכל אדם ליפול על פניו בפשוט ידים ורגלים, אפי' אין שם אבן משכית (הגהות אשירי וריב"ש); אבל אם נוטה קצת על צדו, מותר אם אין שם אבן משכית; וכן יעשו ביו"כ, כשנופלין על פניהם, אם יציעו שם עשבים כדי להפסיק בין הקרקע, וכן נוהגין (מרדכי)".

וזאת היא הוכחה לכך שאין איסור לכרוע בשאר מקומות אלא רק במקום שיש בו עניין הודאה.

מסקנה: שוחים ללא כריעת ברכים כלל בברוך, וכופים את הראש באתה, וזוקפים כחיויא תוך כדי הזכרת שם השם.

וכן מותר להישתחות בכל מקום שאינו מעניין הודאה.

המקום או מחמת המנהג כמו הכריעות שבקדיש או בברכו או שנתלהב לבו בתפלה הי"ז משובח ואינו כמוסיף על תקנת חכמים שהרי אין לחז"ל שום תקנה בזה [הגר"ז] וזהו שאמרו על ר"ע שכשהיה מתפלל בינו לבין עצמו היה מרבה בכריעות והשתחויות וכשאומר ואנחנו כורעים יפה עושים שכורעים וכן בעבודת יום הכיפורים לזכר שהיינו עושים בבהמ"ק טוב ויפה לעשות כן [שם] אמנם כל הכריעות האלו נכון לכרוע מעט לבד בר"ה ויוה"כ שאנו נופלים על פנינו לזכרון בית מקדשינו

במשנ"ב מנסה למצוא הצדקה לשחיה בברכו וברכות התורה משמע שחושש לשחיה בכל מקום שלא תיקנו חז"ל אומנם רמזו שדעת הפ"ז חלוקה עליו ומצאנו בסימן נ"ו סעיף ד: "כשאומר החזן יתגדל, כורע; וכן ביהא שמיה רבא, וכן בבריד הוא, וכן באמן." משמע כמו כן שמותר להוסיף על הכריעות והגר"א סק"י חלק וכתב: "ניראה שאין לכרוע כלל בקדוש דאין להוסיף כלל על הכריעות ואין לומר כיוון שאינו בתפילת יחי לית לן בה וכמו שכתב התוספות (ברכות לא, א ד"ה ומוצאו) שהרי שם רבי עקיבא כרע בתחנונים של יחיד ומה שלא קבעו בתפילה, אבל כמה שקבעו אפילו אינו בתפילת יחי אין לכרוע, ולמרות שרוב

